

”מציאה – הכל עניים אצלה”

שיעור זה קשור לכללים:

תפוחי זהב במשכיות כסף

חלק הכלל בממון

תמצית השיעור: המשפט ”מציאה – הכל עניים אצלה” איננו מדויק, לכאורה, כפי שעולה מרש”י שכתב ”כלומר” בפירושו. הביטוי כפי שהוא, מכוון להבנה שמציאה נועדה להשלים חסרונו של אדם. אדם המוצא מציאה הרי הוא משלים את חסרונו על ידה ועל כן נקרא עני אצלה.

הצעת הסוגיא

הגמרא (בבא מציעא ט' ע"ב), משווה בין שתי משניות. האחת במסכת בבא מציעא:

היה רוכב על גבי בהמה וראה את המציאה, ואמר לחבירו תנה לי, נטלה ואמר אני זכיתי בה - זכה בה. אם משנתנה לו אמר אני זכיתי בה תחלה - לא אמר כלום.

והשניה במסכת פאה:

מי שליקט את הפאה, ואמר הרי זו לפלוני עני, רבי אליעזר אומר: זכה לו, וחכמים אומרים: יתננה לעני הנמצא ראשון.

ר' יהושע בן לוי מעמיד את המשנה העוסקת בזכיה בפאה במקרה שעשיר - שאינו יכול לזכות לעצמו בפאה - רוצה לזכות בפאה עבור עני. רב נחמן מציע להעמיד את המחלוקת במקרה שעני רוצה לזכות לעני, כדי להתאים את המשנה העוסקת באבדה עם המשנה העוסקת בפאה. רב נחמן משווה בין זכיה של כל אדם באבדה לזכיה של עני בפאה, והוא אומר: ”דהא מציאה הכל עניים אצלה”.

רש”י מפרש:

דהא מציאה הכל עניים אצלה - כלומר: הכל כשרים לזכות בה כעניים בפאה.

דבריו של רש”י מכוונים לעיון בביטוי: ”מציאה הכל עניים אצלה” - כלומר: הכל כשרים לזכות בה כעניים בפאה. המילה ”כלומר” מלמדת כי לשון הגמרא משובשת קימעא,

ואינה מתפרשת כפשוטה¹. הרי אין מדובר כאן על עניים. לא הכל עניים אצל מציאה, אלא הכל יכולים לזכות בה כפי שעניים יכולים לזכות בפאה. מדוע, אפוא, נכתב הביטוי בגמרא בצורה שאיננה מדוייקת, לכאורה?

גם לאבדות יש סדר

נתבונן בסיפור שמספרים על הבעש"ט²:

פעם שאל ר' דב בער ממזריטש את הבעש"ט מה פירוש דברי הזוהר:
"ואלה המשפטים" - דא רזא דגלגולא".

הבעש"ט שתק ולא השיב מאומה.

לאחר זמן ציוה לר' דב בער לנסוע לעיר ולשבת תחת אילן אחד וכן עשה. וירא כי בא איש רוכב על סוסו אכל ושתה וישכב תחת האילן הגדול. אחר כך נסע האיש לדרכו וישכח ארנק מלא כסף. אחר כך בא איש אחר וינוח גם הוא שמה ומצא את הארנק וילך לו. אחר כך בא עני ואכל את פתו היבש וישכב שמה לנוח.

תיכף בא הרוכב על סוס וישאל את העני על ארנקו והעני לא ידע מאומה. הרוכב הכהו ופצעהו וילך לו.

לפנות ערב שב ר' דב בער לבעש"ט וסיפר לו את אשר ראה ויענהו הבעש"ט:

הרוכב חייב היה, בגלגול ראשון, לשני סכום הכסף שהיה בארנקו, ולא היה לו לשלם, ובא לדין לפני האיש השלישי אשר היה בגלגול ראשון רב ודיין, ופסק דינו שלא בצדק ופטרנו מבלי שום חקירה ודרישה. ועתה על פי הגלגול, שילם הראשון לשני מה שחייב לו, והדיין, האיש השלישי, קיבל ענשו על אשר דן לא כצדק. וזה שאמר הכתוב: "ואלה המשפטים" - דא רזא דגלגולא".

גם לאבדות - יש סדר. אין זה מקרי שאדם מאבד מממונו ואדם אחר מוצאו. הכל מסודר בהשגחה אלוהית כדי להשיב ממון לבעליו.

אמרו חכמים (ספרא ויקרא, דבורא דחובה פרשה י"ב):

היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו, מצאה העני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו.

אדם שמאבד מטבע ומצאה עני - קיים בכך מצות צדקה. הממון הגיע לתעודתו, וזה מזכה את בעליו במצות צדקה.

כאשר אדם מוצא חפץ, הרי זה מלמד כי החפץ היה חסר לו. הוא נקרא עני כי חסר הוא חפץ זה. התורה מצוה לתת לעני: "דִּי מַחְסְרוֹ אֲשֶׁר יְחָסֵר לוֹ" (דברים ט"ו, ח'), ואמרו

¹ ע"י בשו"ת המבי"ט ח"ב תשובה רי"ג.

² "מעשה ברבי ישראל בעל שם טוב" לר' שמחה רו, עמ' 106.

חכמים (כתובות ס"ז ע"ב): "אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו". צדקה היא השלמת החסרון של האדם, ואיננה רק ענין אובייקטיבי. על כן גם מציאה - "הכל עניים אצלה", שכן האדם מוצא את מה שחסר לו, והמציאה משלימה את חסרונו שבעבורו הוא נקרא עני.

אבדה – ביטוי לשיתוף הקניין

נראה, שדבר זה קשור לענין נוסף העומד ביסוד דין יאוש באבדה, והוא שיתוף הקניין. כתב הרב קוק זצ"ל (אגרות ראי"ה ח"א, אג' פ"ט):

והנה ההכרעה בין שיתוף הקניין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי" ושלך שלך", ובין הגבלת זכויות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחר היאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי השווה בזה את כף המאזנים לצד הקומונא, שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא יאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש.

שני כוחות יש בממונות, הקיימים זה לצד זה: כח השיתוף וכח היחוד. כח השיתוף הוא שיתופו של הממון בין כלל האנשים. זהו כח המנוגד לאמירת: "שלי שלי ושלך שלך", שכן הוא אומר כי הכל שייך לכל. מנגד, קיים כח היחוד, המייחד את הממון לאדם מסוים. מהו מקורו של כח השיתוף? הכיצד ניתן לומר כי אין הממון שייך לבעליו, והרי זה מנוגד לכל הגדרת דיני ממונות? בספר הכוזרי מגדיר ענין זה (מאמר שלישי, י"ט):

...והמתפלל אך ורק בעדו דומה לאדם שבשעת סכנה למדינה יסתפק בתקון ביתו הוא ואינו רוצה להשתתף עם אנשי המדינה בתקון חומותיהם. אדם כזה הוצאתו מרובה וסכנתו מתמדת. ואילו האיש המשתתף עם הצבור, הוצאתו מועטת ובטחונו מרובה, כי את אשר לא הספיק האחד לעשות באחר ומשלימו, וכך תעמוד המדינה על השלמות הגדולה ביותר האפשרית לה, וכל אנשיה יהיו נהנים מברכותיה על ידי הוצאה מועטת, והכל לפי החוק ומתוך הסכמה. כך קורא אפלטון את ההוצאה לפי החוק: 'השתתפות החלק בכל'. ומשעה שהיחיד מתעלם מהיותו חלק בכל, זאת אומרת מחובתו לעבוד למען תיקון הצבור שהוא חלק ממנו, ומחליט לחסוך תועלתו לו לעצמו, חוטא הוא לכלל וביותר לנפשו, כי היחיד בקרב הצבור הוא כאבר יחיד בכללות הגוף, שכן אלו היתה הזרוע מונעת את דמה בשעה שיש צורך בהקזתו היה הגוף כלה והזרוע כלה עמו. אכן ראוי לו ליחיד לסבול אף את מר המות למען הצלת הכלל, אך לפחות צריך היחיד לחשוב על חלקו בכלל למען יתן תמיד חלקו ולא יתעלם ממנו. אולם הואיל ודבר זה אין ללמדו מן ההקש קבע האלוה את כל דיניו. המעשרות והמתנות והקרבנות ודומיהם הם חלק הכלל בקנינים, ובמעשים - השבתות

והמועדים והשמיטות והיובלים וכיוצא בהם, ובדבורים - התפלות והברכות והתשבחות, ובמדות - האהבה והיראה והשמחה.

ישנם דברים הנמצאים אצל האדם, אך הם שייכים לכלל. הם חלק הכלל בממונו - חלק השייך לכלל והוא נמצא ביד האדם. דוגמא לכך רואה הכוזרי במעשרות וכדומה, השייכים לכלל, והם ניתנים לכלל על ידי האדם המפריש אותם מממונו.

יש לאדם חיים פרטיים, יצר קיום פרטי ושאיפות פרטיות. אולם, האדם הוא גם חלק מכלל, ועליו לחיות את חיי הכלל, לרצות בקיומו ולמלא את שאיפותיו. על פי רוב אין חלק הכלל שבחיינו של אדם ניכר, אך יש זמנים - כגון מלחמה - בהם חלק הכלל קובע את סדרי החיים וההתנהגות.

הרב קוק זצ"ל מבאר כי שיתוף הקניין מתגלה באבדה. כאשר אדם מתיימש עוברת האבדה לרשות הכלל, וכך זוכה בה המוצא.

בדרך כלל חלק הכלל שבממונו של אדם הולך לעניים - מתנות עניים, מעשרות וכדומה. במציאה מרחיבה התורה את חלק הכלל אל כל אדם ואדם. זוהי כוונת הגמרא: "מציאה - הכל עניים אצלה", כולם יכולים לזכות בחלק הכלל, ולא רק העניים.

יתכן לומר שזה העומק של האומר ש"המגביה מציאה לחברו לא קנה חברו". אדם המוצא מציאה - רשאי לזכות בה משום שהיא מיועדת לו. אם איננו מתכוון לזכות בה, הרי שלא נועדה מציאה זו להשלים את חסרונו. אם כן - אל לו להרימה. במקרה שאדם איננו רוצה לזכות במציאה לעצמו הרי איננו "עני אצלה", ועל כן אין לו לזכות בה כלל. מי שהמציאה מיועדת עבורו - יקח אותה לעצמו.

על פי דברים אלה מובן מדוע כתבה הגמרא את הביטוי: "מציאה - הכל עניים אצלה", אף כי לכאורה אין הוא מדויק. למשפט זה יש משמעות נכונה ומדויקת בהקשר כללי, בהבנת מהותה של המציאה.

